

Fredrik Egefur,
Lina Hjärtström och
Måns Lundstedt
*Att tänka på fred,
att agera för fred*

»Sverige befinner sig inte i krig, men inte heller i fred.«¹ Bakom citatet, som uttalades av statsminister Ulf Kristersson under 2025 års Folk och försvar, ligger en flera år lång utveckling där den svenska försvarsmakten och den svenska försvarsindustrin sett sina intäkter stiga till skyarna, samtidigt som den offentliga debatten om de pågående krigen i Ukraina, i Palestina, i Sudan, i Rojava och på många andra håll antingen somnat av eller helt kommit att domineras av militaristiska perspektiv. Strax efter det att Ulf Kristersson hållit sitt tal berättade försvarsminister Pål Jonsson entusiastiskt om vapenföretaget Saabs sprillans nya autonoma svärmdrönare.

Det svenska etablissemanget verkar trivas alldeles förträffligt i detta inte-riktigt-krig. Rädslan för det ständigt nästan men ännu inte fullt utbrutna kriget har varit tillräcklig för att motivera Sveriges Natointräde, överföra enorma summor från välfärden till försvarsrelaterade budgetposter och legitimera allt skarpare avgränsningar mellan statens vänner och dess fiender. De här

tendenserna är inte unika för Sverige, även om hastigheten i förändringen här är häpnadsväckande även för utomstående betraktare. Flera av de grundpelare som burit upp det svenska fredsarbetet – för såväl statliga aktörer som freds rörelsen – är numera uppräckta med rötterna.

De många krigen och mantrat om det förändrade säkerhetspolitiska läget har också inneburit en gigantisk förstärkning av det militärindustriella komplexet. Saab och Bofors går som aldrig förr, och det enda som tycks skapa tillfälliga nedgångar i börsvärdet är tecken på militär avspänning. Försvarsindustrin blir därmed inte bara rikare, utan också en allt viktigare resurs för de stater den samarbetar och handlar med. Hur kan man över huvud taget diskutera fred i en hyperkapitalistisk värld, där krig och upprustning utgör en förutsättning för kapitalets styrka och förmering, och där kapitalets intressen är så tätt förbundna med staternas?

Alla dessa utvecklingslinjer visar på behovet av att diskutera vänsterns strategier för att åstadkomma fred. I en samtid där krav på fred misstänkliggörs som undfallenhet inför tyranner och som dold påverkan från främmande makt, är det viktigare än någonsin att tillåta sig att diskutera vad »krig« och »fred« betyder och vilka förutsättningar som faktiskt finns för att närma oss en fred värd namnet. Med det här numret vill vi bidra till en öppen diskussion om vänsterns förhållande till freden som föreställning och som politiskt projekt. Det innebär för det första att vi angriper frågor om fredens *väsen*: Vad är fred egentligen för något, och vilka är dess förutsättningar? Hur kan freden förstås som något mer än frånvaron av krig? För det andra tar vi oss an frågan om freden som *praktik*: Hur kan vi åstadkomma fred, och vilka är förutsättningarna för ett verkligt fredsprogram och de hinder som står i vägen för det?

I denna inledningstext fångar vi in de breda dragen i numrets tematik. Tanken är alltså inte att staka ut en särskild linje, utan

att identifiera huvudlinjerna i de debatter som uppenbarligen behövs föras. Vi tror helhjärtat på att den fred som är värd namnet kräver mer än kapprustning och handelsavtal. Vi vet att krig är något mer än bara fältslag och att fred är något mer än frånvaron av krig. Vad detta något innebär för vänstern står ännu fritt för tolkning och praktiska försök.

Vad är fred?

De senaste åren tycks krigets brutalitet ha färgat större delen av vänsterns förståelse av vad fred kan och borde vara för något. Freden i sig verkar vara alltför avlägsen för att ens hoppas på. Tolkningsutrymmet kring hur, när och var fred kan krävas är starkt präglad av den politiska högern. I fråga om Rysslands krig i Ukraina likställs minsta förslag om vapenvila med uttryckligt stöd för Putin (och därmed ett ställningstagande mot Europa). För Palestinarörelsen har det visserligen varit möjligt att tala om eldupphör, men den viktiga diskussionen om möjliga förändringar av relationerna mellan Israel och de palestinska områdena har marginaliserats i den politiska debatten. Vi tycker oss se en vänster som i stället för att kunna tala om freden och dess möjligheter har fastnat i infekterade diskussioner om krigets orsaker och eventuella rättfärdighet. Innan vi väcker frågan om vänsterns agerande som freds rörelse, ska vi därför kort undersöka vad freds begreppet kan innebära.

Vi utgår ifrån den norske freds forskaren Johan Galtungs distinktion mellan negativ och positiv fred.² Negativ fred är frånvaron av krig. Den negativa freden är därmed vapenvilans och den tillfälliga stabilitetens fred. Positiv fred är närvaron av säkerhet, rättvisa och frihet från våld och förtryck. Den positiva freden är, av flera orsaker, en förutsättning för att vi ska kunna diskutera fred ur ett vänsterperspektiv. Den vidgar begreppet till att omfatta samhället som helhet, den riktar in sig lika mycket

på pågående krig som på förutsättningarna för framtida krig och den ser bortom kriget som en mellanstatlig angelägenhet. Dessutom har den fördelen att den ser freden, liksom kriget, som en process som hela tiden måste underhållas och återskapas för att äga giltighet. Idén om den positiva freden rymmer dock många olika perspektiv på vad fred är, hur långt den ska sträcka sig och – implicit – vad den kräver av sina företrädare.

Om freden ska förstås i ett bredare samhällsperspektiv, och inte bara som frånvaron av väpnad konflikt, blir den naturliga frågan vilka ytterligare typer av våld som ska motverkas. Galtung själv lyfte särskilt fram behovet av att bekämpa det *strukturella* våldet. Den positiva freden skulle inte bara avskaffa militära konflikter, utan även de olika samhällenas rasism, klasskillnader och andra strukturer som står i vägen för människans självuppfyllelse. Det här är förmodligen en utgångspunkt som de flesta inom en bred vänster kan sympatisera med. Det säger dock inte någonting alls om vilka *andra* typer av våld som vänsterns fredsprojekt behöver ta sig an. Ska ickevåld prägla samtliga samhällsinstitutioner? Kan fred uppnås inom ramen för ett statligt våldsmonopol? Kan ett fredligt samhälle tillåta fängelser? Poliser?

Begreppet »antimilitarism« erbjuder ett sätt att se på frågan om fred ur ett antikapitalistiskt perspektiv. Det har också historiskt varit centralt för vänsterns tolkning av fredens villkor. Det antimilitaristiska perspektivet utesluter inte kategoriskt våld, men vänder sig emot det våld som utövas inom ramen för nationalistisk krigföring. Antimilitarismen är – åtminstone i teorin – konsekvent internationalistisk och antikapitalistisk, eftersom den ser nationalstaten och de kapitalistiska förhållandena som förutsättningar för (samtidens) krig. Antimilitarismen och dess olika uttryck återkommer flera gånger i det här numrets texter, i synnerhet i de nyöversatta texterna av Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg.

Antimilitarismen är dock bara ett av många sätt att angripa fredsfrågan från vänster. Det finns otaliga exempel på hur vänstergrupper kombinerat pacifistiska principer, eller kategoriska ickevåldsprinciper, med en antikapitalistisk orientering. I den typen av resonemang får ickevåldsetiken en betydligt större plats i fredssträvan, så att freden utöver att handla om relationer mellan stater och kollektiv också handlar om mellanmännsliga förhållanden och privatmoral. Sådana mera utvecklade perspektiv på fred har också präglat vissa av de grupper som uppstått i skärningspunkten mellan freds rörelsen och feministiska, miljöpolitiska och andra grupper. Här har tankar om ickevåld också kombinerats med allmänna ideal om hur liv präglade av ickevåld ska kunna utvecklas inom ramen för ett samhälle som ständigt gör våld på såväl underordnade samhällsgrupper som naturen själv.

En delvis separat fråga är i vilken utsträckning vänstern alls kan ha en konsekvent och principiell inställning till freden (och kriget). Stora geopolitiska förhållanden kan i sig anses vara alltför komplexa för att kunna hanteras på något enhetligt sätt. Om vi därutöver sträcker ut kravet på fred så långt att det omfattar förhållanden inom våra samhällen, eller till och med våra privata relationer, kräver nog varje situation en särpräglad bedömning. Likaså betyder det olika saker att leva efter ickevåldsprinciper i ett jämlikt och relativt demokratiskt samhälle och att göra samma sak i ett samhälle präglat av accelererande ojämlikhet och verkliga eller befarade auktoritära styren.

Freden och rörelsen

Frågan om fredens väsen sitter ihop med frågan om freden som praktik, först och främst på en rent definitionsmässig nivå. Om freden är ett *tillstånd* (frånvaron av krig) kräver den inte nödvändigtvis mer än att stater kommer överens om eldupphör. Om

freden å andra sidan är en *process* kräver den ett kontinuerligt arbete som omfattar många olika aktörer och många olika delar av samhället.

Om freden är en praktik kräver den åtminstone en aktör som kan åstadkomma den. Den här aktören bör också ha någon typ av strategi. Inom fredsforskningen läggs aktörskapet ofta antingen på staten eller på opersonliga strukturella system (till exempel världsmarknaden). Staten kan till exempel tillskrivas en roll som medlare och förhandlingspartner inom ramen för mellanstatliga samarbeten (till exempel FN). Staten kan också främja fred genom att upprätthålla demokratiska och marknadsliberala relationer som i sin tur ska skapa incitament för att inte ta till vapen.

Både staten och de ekonomiska och politiska förhållanden som omger den är givetvis betydelsefulla för att skapa och upprätthålla fredliga (och krigiska) relationer. De är dock inte tillräckliga i sig. Staten består av många och ofta motstridiga intressen, där inte minst försvarsindustrin som exportbransch, arbetsgivare och lobbyintresse spelar en central roll. Detsamma gäller världsmarknaden, vars många motstridiga intressen kräver såväl stabilitet som våldsamma omvälvningar. Det här gäller inte minst i rustningstider, då försvarsindustrins kapital växer snabbt. Oavsett om man är reformist eller revolutionär borde det därför vara uppenbart att freden förutsätter ett tryck underifrån. Den kräver med andra ord en freds rörelse.

Historiskt sett har freds rörelsen varit mycket bra på att experimentera med olika metoder för att åstadkomma politisk förändring. Det har varit vanligt att kombinera mycket konfrontativa metoder (från riktade sabotage till civil olydnad, strejker och vapen- eller värnpliktsvägran) med olika former av mer eller mindre privat livsstilspolitik (som bojkotter). Genom att kombinera dessa parallellt med att bedriva mer konventionella påverkanskampanjer (i form av demonstrationer, debattartiklar,

insändare, lobbyarbete) har man kunnat påverka den allmänna opinionen, orsaka kostnader för militären och militärindustrin och utveckla former för mer fredlig samvaro mellan människor. Genom att organisera sig tvärs över konfliktpräglade nationsgränser har man sökt underminera förutsättningarna för framtida krig.

Den rika repertoar som finns inom freds rörelsen visar också på de stora möjligheter som står till buds för dem som organiserar sig i dag. Några bevakar vapenmässor och rapporterar från svenska vapenföretags årsmöten, några driver studiecirklar, några blockerar infarterna till Bofors vapenfabriker. I nuläget, när den ena katastrofen bara avlöser den andra, kan varje handling vara meningsfull. Samtidigt visar styrkan i krigsregimens motstånd mot freden, och de enorma resurser som ständigt läggs till krigets fördel, att det inte räcker med spridda freds handlingar. En långsiktig freds rörelse behöver därför så småningom hitta mer genomgripande och samordnade strategier. Att agera tillsammans är samtidigt ett utmärkt sätt att stärka både ens egen och andras övertygelse och bryta känslan av vanmakt och hopplöshet. En rörelse utan praktik saknar kollektiv styrka.

Mot en freds rörelse från vänster

Den här texten har kort behandlat olika frågor som berör hur vi ska se på freden, fredens förhållande till större samhälleliga projekt och till krigets egen legitimitet. Vi har också lyft fram exempel på olika fredspraktiker som prövats för att nå dit. Medan vi håller frågan om fredens väsen öppen och levande tar vi ställning för en bred och rörelseorienterad syn på freden som praktik. Vi vill också kort stanna vid olika *utmaningar* som vänstern står inför.

En utmaning handlar om lockelsen att följa med i högerns militarism och nationalism. I flera decennier har vi sett ten-

denser till nymornad nationalism inom delar av den europeiska vänstern, och de har börjat visa sig även i Sverige. Om vi tänker oss en antimilitaristisk hållning som någon typ av grundläge för vänsterns fredsprojekt är internationalism en absolut nödvändighet. Om våld i något scenario är oundvikligt, ska det aldrig utövas som en del av ett nationalistiskt projekt.

En annan utmaning är de praktiska överväganden som krävs i vår tids väpnade konflikter. När det gäller krigen i Ukraina och Gaza är det uppenbart att absoluta principer om ickevåld hela tiden kompliceras av verkliga förhållanden. Ett sätt att bemöta de här svårigheterna är att ta den positiva fredens begrepp på allvar. En konsekvent fredspolitik måste inte nödvändigtvis ta sin utgångspunkt i ett kategoriskt nej till våld för alla oavsett situation, men den behöver vara antimilitaristisk och bygga på ett internationalistiskt och solidariskt synsätt och en förståelse av våldets konsekvenser både för människor och för ett vänsterpolitiskt fredsprojekt. Dessutom blir det med en sådan syn möjligt att se bortom den enskilda konflikten och fästa uppmärksamheten på de förutsättningar som måste skapas för att undvika att nya krig bryter ut.

En freds rörelse från vänster är, som vi ser det, en freds rörelse som ser bortom vapenvilan och in i en värld som står beredd att *praktisera fred*. Ett sådant perspektiv kräver förändring på många olika nivåer. Det kräver en förändring av samhällets organisering, så att det blir möjligt att lösa konflikter på fredlig väg och omöjligt att utöva det våld som hela tiden skapar armod, bitterhet och ojämlikhet. Det kräver också förändring av våra beteenden. En konsekvent freds rörelse från vänster bör också göra gemensam sak med andra freds- och rättviserörelser och till exempel gripa in i och förstå klimatförändringarnas katastrofala konsekvenser för människors levnadsvillkor och vilka möjligheter till motstånd som försvinner, eller skapas, på grund av dem.

Numrets texter

Med denna inledning kan vi givetvis bara göra ett kortfattat nedslag i diskussionen om vänsterns fredsrörelse. Som vi förhoppningsvis visat rymmer diskussionen en stor mängd olika synvinklar som vi knappast kan göra rättvisa åt i ett enda tidsskriftsnummer. En tanke med numret är att genom äldre och ny-skrivna texter låta några av dem utvecklas jämsides med varandra.

Filosofen Michael Hardts och sociologen Sandro Mezzadras text »En global krigsregim« angriper samtidens krig och fredsmöjligheter ur ett världssystemteoretiskt perspektiv. Utifrån sin teoretiska utgångspunkt vidgar de avsevärt förståelsen av krigets gränser. I samband med detta framställer de också *vägran* som central för fredsrörelsens praktiker. På så sätt erbjuder de en viktig brygga mellan en allmän antikapitalistisk teori och en framtidsytande vänsterpolitisk fredspraktik.

Efter Hardts och Mezzadras samtidsanalys följer tre texter som beskriver fredsfrågan sådan den utarbetades under decennierna kring första världskriget. Den socialistiska rörelse som vi möter i historikern Fredrik Egefurs text om gränslösa rörelser för fred samlades i en gemensam kamp för fred och rättvisa. Den skilde sig därmed från den samtida borgerligt präglade liberal-kristna fredsrörelsen. Denna vilade delvis på religiös grund, det var för varje enskild människa fel att bruka våld, men inkorporerade också idéer om nedrustning och frihandel. Den borgerliga fredsrörelsen såg framför sig hur konflikter som nu hanterades genom krig krävde institutioner som kunde lösa konflikter mellan stater på fredlig väg, som exempelvis internationella skiljedomstolar. Den socialistiska fredsrörelsen ville från sin position i samhället kämpa för fred och mot krig, men utan att ge upp möjligheten att använda våld för att befria sig från förtryck.

Även inom den socialistiska och antimilitaristiska freds-

rörelsen fanns det gott om plats för meningsskiljaktigheter. I två nyöversatta nyckeltexter från det tidiga 1900-talets Tyskland beskriver de tyska socialistledarna Rosa Luxemburg och Karl Liebknecht två skilda sätt att betrakta militarismen. Luxemburg ansåg att militarismen var en direkt utlöpare av kapitalismen, medan Liebknecht såg den som en tidlös tankefigur som alltid använts av överheten i förtryckande syfte. Båda menade dock att den måste bekämpas och att den antimilitaristiska kampen var en integrerande del av den socialistiska kampen. Det gick inte att tänka sig ett socialistiskt samhälle med det militaristiska systemet intakt.

Efter andra världskriget mötte fredsrelsen en delvis annorlunda värld. Även rörelsen själv förändrades i det sammanhanget och kom att omfatta nya metoder och föreställningar. Ett uttryck för detta var den så kallade Världsmedborgarrörelsen, som beskrivs i en text av idéhistorikern Jenny Gustavsson. Rörelsen grundades ursprungligen av veteraner från andra världskriget som efter kriget ägnat sina liv åt att försöka motverka inte sin tidigare motståndare, utan kriget självt. De såg nationalstaten som orsaken till krig och avsåg sig helt sonika sina medborgarskap i protest som en del av sin transnationella fredspraktik. Trots detta utgör Världsmedborgarrörelsen i dag en i stort sett bortglömd del av den svenska och internationella fredsrelsen.

Två texter behandlar förhållandet mellan fredsrelsen och dess motståndare. Sociologen Måns Lundstedt undersöker den politiska mitten och hur skiftande berättelser om statens förhållande till den egna befolkningen påverkar fredsrelsens förutsättningar. Genom att gå igenom *Dagens Nyheters* ledarsida under en tjugoårsperiod urskiljer han ett skifte från »statshumanism« till »statsförnuft«. Medan statshumanismen gör staten till garant för den enskilda människans liv och trygghet, sätter statsförnuftet statens självbevarelse i centrum. När debatten domineras av

statsförnuftets berättelse är det mycket svårt för freds rörelsen att göra sig hörd.

Även hundra år tidigare upplevde fredsaktivister hur de misstänkliggjordes av sina politiska motståndare. Jane Addams, som var med om att grunda Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet i USA, utgav 1922 en bok om sina personliga reaktioner som pacifist under första världskriget. I det utdrag ur boken som vi låtit översätta beskriver hon hur hon såg samhället omkring sig förändras och bli fientligt inställt inte bara mot den utpekade fienden, utan även mot henne och freds rörelsen i USA. Hon beskriver hur ensamt det blev när fler och fler vänner vände sig bort från henne och andra medlemmar i freds rörelsen, hur de till slut upplevde det som meningslöst att framföra sina budskap eftersom det ändå inte hade någon verkan – men också hur förändring kräver att någon håller fast vid att önska den även om det kostar.

Utifrån en diskussion av Daytonavtalets konsekvenser för det bosniska samhället gör feministen och forskaren Nela Porobić en feministisk och politisk-ekonomisk tolkning av fredens villkor. Efter krigets slut i Bosnien och i och med Daytonavtalet byggdes inte bara krigets konfliktlinjer in i freden genom en konstitution som cementerade etniska skiljelinjer. Konstitutionen befäste också en ekonomisk ordning genom att sätta som mål att verka för »ekonomisk tillväxt genom att skydda privategendomen och främja en marknadsekonomi«. I en framtidsytande del pekar Porobić också mot hur samma nyliberala ideologi som styrde »freden« i Bosnien redan formar Afghanistans och Ukrainas framtid. Hon följer pengarna och ser hur Ukraina säljs ut till internationella investerare med löften om skattelättnader, tillgång till Ukrainas naturresurser och framtida vinster som skapas av det ukrainska folket.

Fredsaktivisten och nedrustningsexperten Lina Hjærtström

beskriver i sin text hur samtida nedrustningskampanjer kan användas för att bredda kampen mot militarism och för fred. För henne är nedrustning både en materiell praktik – att eliminera vapen – och en normförändrande process som förändrar förståelsen av vad vapen är. Genom att fokusera på de humanitära konsekvenserna av vapnen, det vill säga vad de faktiskt gör, har kampanjerna lyckats flytta diskussionen från att handla om nationell säkerhet och maktbalans mellan stater till att handla om mänsklig säkerhet. Då är vapnet problemet, inte människor. Att människor som själva drabbats av vapnen varit drivande i kampanjerna har varit avgörande för att förändra bilden av vilka som kan och har rätt att påverka den internationella säkerhetspolitiken.

I numrets tredje avsnitt finns två teoretiska texter om ickevåldets betydelse för fredssträvan och i vidare bemärkelse för strävan efter ett bättre samhälle. Den första av dem är ett utdrag ur statsvetaren Gene Sharps »The Politics of Nonviolent Action«. En bärande del av hans förståelse av ickevåldspraktikers effektivitet är att *status quo* inte är något statiskt tillstånd. Det förtryck och våld som pågår förutsätter alltid åtminstone i viss mån människors samtycke eller samarbete. System bärs upp av människor, som kan försvaga systemen genom att dra sig ur dem. Han betonar hur mycket kraft som läggs på att förfina och utveckla den makt som utövas genom väpnat våld och hur lite som läggs på att utöva makt genom ickevåldspraktiker.

Avsnittets andra text är »Våld och ickevåld«, ett utdrag ur den amerikanska filosofen Judith Butlers bok *The Force of Non-violence* från 2020. Texten tar sin utgångspunkt i en diskussion om självförsvar och dess förhållande till rätten att utöva dödligt våld. Om det finns undantag från förbudet mot att döda, och om det undantaget alltid gäller, så upphör regeln att gälla. Det undantag som självförsvaret utgör öppnar för en krigssituation där det är rätt att försvara sig själv eller de sina, men där det inte är rätt

att försvara många andra. Vilka liv är värda att försvaras med våld? Butler menar att ickevåldspraktiken behöver kombineras med ett engagemang för radikal jämlikhet och ett motstånd mot biopolitiska indelningar av människor i skyddsvärda och icke skyddsvärda liv.

I numrets sista text vänder vi oss till sambandet mellan fred, krig och populärkultur. Genom nedslag i tjugofem låtar på anti-krigstema ur olika delar av musikhistorien visar Fredrik Egefur hur musiker under stora delar av 1900-talet problematiserat och protesterat mot krigets logik och använt musiken för att förmedla sina känslor inför krigets fasa. Vår spellista på Spotify, som går att hitta på *Fronesis* webbplats, kan med fördel spelas i bakgrunden under den fortsatta läsningen av numret.

I den värld vi nu lever i går det inte att tala om fred utan att tala lika mycket om krig. Så har det förmodligen känts också i andra perioder under de senaste hundra åren. Vår situation är ny men inte unik. Att förstå på vilka sätt historien upprepas är nödvändigt om vi ska kunna skapa en bättre framtid. Många av texterna i numret beskriver krigets mekanismer. Vi ser krigets våldsamma ekonomi och infrastruktur och hur de äter sig in i varje del av världen som de tillåts tränga in i. Vi ser hur kriget formar våra tankar och föreställningar och hur det skapar idéer om skillnader mellan olika liv, om inordning, uppoffring, ensamhet. Men vi har också sett rörelserna för fred: de människor som samlats i sin övertygelse om fredens möjlighet och nödvändighet. När vi ställer upp dem sida vid sida, krigsregimen med sitt maskineri och fredsrörelserna med sina människor, och ser den enorma obalans i resurser och inflytande som skiljer dem åt, kan vi också se styrkan i fredsrörelserna som fortsätter att stå emot.

Om krig och fred inte är ömsesidigt uteslutande tillstånd, utan ömsesidigt uteslutande riktningar, då behöver vi inte uppfatta freden som ett färdigt tillstånd. Då är det aldrig omöjligt

att röra sig närmare freden, hur långt bort målet än kan förefalla. Varje politisk rörelse och politisk handling kan förstärka eller försvaga antingen kriget eller freden. Och varje gång kriget försvagas skapas större utrymme för det som kriget förstör: liv, rättvisa, frihet. Vi hoppas att vi med det här numret erbjuder några möjliga vägar som vänsterrörelser och andra kan utforska för att hitta sina sätt att försvaga kriget och röra sig mot fred.

Noter

1. »Kristersson: Sverige är inte i krig – men inte heller i fred«, i *Affärsvärlden* den 13 januari 2025.
2. Johan Galtung, »Violence, Peace, and Peace Research«, i *Journal of Peace Research* volym 6, nr 3 (1969), s. 167–191.